

УДК 339.92

ПРОБЛЕМИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЕКСПОРТУ В КОНТЕКСТІ ЗМІН НА МІЖНАРОДНОМУ РИНКУ

Дудченко М.А.

доктор економічних наук,
професор Української асоціації
економістів-міжнародників

Після проголошення незалежності одним з пріоритетних завдань України стала її інтеграція у світову економіку. Однак цей процес виявився досить складним для молодій державі, оскільки на міжнародних ринках Україна зіткнулася з надзвичайно жорсткою конкуренцією, показала неспроможність діяти активно в умовах мінливості світової кон'юнктури в контексті технологічних змін.

Затримка з проведенням ринкових перетворень і надто повільна реструктуризація промисловості призвели до погіршення структури зовнішньої торгівлі України. На відміну від країн Центральної та Східної Європи, Україна так і залишилася експортером переважно сировини та напівфабрикатів і не спромоглася збільшити частку товарів з високою доданою вартістю у загальній структурі експорту, а також товарів високої якості – світового рівня. В основі такого стану лежить відсталість технологічного розвитку промислового сектору, низький рівень інноваційності підприємств.

Тому, поступово здійснюється географічна диверсифікація зовнішньої торгівлі України, закріплення на нових ринках. Нерідко це відбувається скоріше під впливом зовнішніх обставин, частіше ситуаційно, аніж внаслідок впровадження виваженої зовнішньоекономічної стратегії. По суті, і сьогодні країни СНД залишаються головними торговельними партнерами України поряд з ЄС.

Стратегічне значення зовнішньої торгівлі для України зумовлюється тим, що модернізація економіки, залучення масштабних іноземних інвестицій, новітніх технологій можливе лише за умови формування в країні стійкої, відкритої до зовнішнього світу господарської системи, органічного включення України в систему глобального поділу праці, розширення масштабів торгівлі з найбільш розвинутими країнами. Це вимагає кардинальних зрушень в технологічній базі промислового сектору.

Але реальний стан розвитку інноваційної сфери в Україні слід визначити таким, що не відповідає потребам сучасної економіки та рівневі розвитку інноваційних процесів в промислово розвинутих країнах. Продовжує зростати зношеність основних фондів та виробничої інфраструктури, технологічний рівень виробництва базується переважно на III та IV технологічних укладах (треба мати мінімум – V, VI), що зумовлює високу енерго- та матеріаломісткість, та відповідно знижує конкурентоспроможність продукції на зовнішніх ринках. Це не може бути по-іншому, оскільки із загального обсягу капіталовкладень в економіку України лише понад 10% спрямовується на фінансування інноваційних і науково-технічних процесів.

Наразі ж понад 90% продукції України не має відповідного науково-технічного забезпечення, що впливає на зниження конкурентоспроможності продукції, а товарна структура експорту є загрозливою, бо її обсяги формуються за рахунок сировинних галузей.

Важливою передумовою є наявність в Україні сотень підприємств, зорієнтованих на зовнішні ринки. Протягом десятиріч не лише великі промислові гіганти, але й цілі галузі промисловості (суднобудування, ракетобудування, ВПК, металургійна та хімічна галузі) були глибоко інтегровані у виробничу кооперацію з республіками СРСР і країнами соціалістичного табору. Після розвалу Союзу ці галузі втратили доступ на традиційні ринки, тому при обмеженому внутрішньому попиті величезні виробничі потужності залишилися незавантаженими. Переорієнтація

надмірних потужностей на випуск іншої продукції виявилася неефективною (про це свідчать спроби конверсії ВПК), а їх згортання породжує соціальні проблеми. Продуктивнішим видається відновлення втрачених коопераційних зв'язків та освоєння нових ринків, в т.ч. – і разом з колишніми партнерами, звичайно, не втрачаючи орієнтиру на західні країни та азійські ринки.

Не дивлячись на глибоку економічну кризу, в Україні зберігаються передумови для створення конкурентоспроможної економіки і зміцнення позицій на міжнародних ринках – це насамперед багаті природні ресурси, вигідне географічне положення, кваліфікована і порівняно дешева робоча сила, ще достатній потенціал ВПК, його високі технології, наука і відносно ефективна система освіти.

Україна має значний потенціал міжнародної спеціалізації в галузях АПК. Вона володіє понад 25% найбільш родючих земель чорнозему світу, має досить сприятливі кліматичні умови. Формування ринкових відносин та кардинальні зміни власності на селі, технічне переоснащення його матеріальної бази сприятимуть нарощуванню виробництва сільгосппродукції, у тому числі і екологічно чистої. Великі підприємства харчової промисловості після істотної модернізації уже сьогодні випускають продукцію (часто екологічно чисту), яка не поступається кращим світовим зразкам.

Проте протягом останніх трьох років зовнішній торговельний оборот зменшується, погіршується структура як експорту, так і імпорту. Експорт продукції окремих галузей є неефективним, нерідко – просто збитковим, як це було у металургійному комплексі. Сировинна спрямованість українського експорту зумовлює його вразливість до коливань цін на світовому ринку.

Ще залишається висока енергоємність зорієнтованих на експорт галузей (металургії, хімічної промисловості), що спричиняє залежність експорту від поставок імпортованих енергоносіїв, не дає можливості

спрямовувати валютні надходження від експорту на технологічне оновлення виробництва, посилює залежність від Росії, великий капітал якої проникає в економіку України.

Україна в результаті військових дій нерозсудливо втрачає свої традиційні (і наближені географічно) ринки збуту, однак при цьому надто повільно просуває продукцію на нові ринки. Проголошення визначальним вектором інтегрування України до Європейського Союзу ще не дає практичних результатів, оскільки українська продукція не відповідає європейським вимогам.

Є підстави стверджувати, що потенціал екстенсивного розвитку експорту вже майже вичерпано. Необхідно впроваджувати якісні зміни – насамперед, змінити структуру експорту в напрямі збільшення частки кінцевої продукції в загальному обсязі експорту; підвищити ефективність експортних операцій; відновити присутність на традиційних ринках постсоціалістичних країн і ринках країн, що розвиваються, та зміцнити позиції на нових перспективних ринках; вдосконалити державне регулювання зовнішньої економічної діяльності, особливо в напрямку її стимулювання.

Тому великого значення набуває в теоретичному плані посилення досліджень в напрямках виявлення основних проблемних питань розвитку зовнішньої торгівлі України, визначення її структурних пріоритетів, а також обґрунтування заходів щодо вдосконалення механізмів зовнішньої економічної діяльності України.

Подальшої розробки вимагають такі питання, як визначення основних показників зовнішньої торгівлі України, місця України у світовій економіці, ролі зовнішньої торгівлі в розвитку вітчизняної економіки, з'ясування основних рис експортного потенціалу України; уточнення географічної і товарної структури зовнішньої торгівлі, присутність України на ринках послугі капіталів. Це буде сприяти виявленню диспропорцій, а також тривожних тенденцій в економіці та експорті.

Врахування цих факторів дало б можливість ефективно використовувати потенційні конкурентні переваги і наявний експортний потенціал України, створити більш конкретні механізми розширення присутності України на міжнародних ринках, підвищити конкурентоспроможність вітчизняної економіки та зменшення обсягів збиткового експорту.